

جمهوری اسلامی ایران

به کوشش

محمد رضا بهمنی

پژوهشگاه علوم و فرهنگ اسلامی

عبار تمدنی جمهوری اسلامی ایران

به کوشش: محمدرضا بهمنی

ناشر

پژوهشگاه علوم و فرهنگ اسلامی

وابسته به دفتر تبلیغات اسلامی حوزه علمیه قم

تهیه

مرکز مطالعات اجتماعی و تمدنی

سرپرستار

محمدباقر انصاری

ویراستار

وحید حامد

لیتوگرافی، چاپ و صحافی

چاپخانه مؤسسه بوستان کتاب

چاپ اول: زمستان ۱۳۹۸

شمارگان: ۳۰۰

قیمت: ۱۵۰۰۰ تومان

عنوان: ۵۶۱؛ مسلسل: ۸۸۲

نشانی

قم، خیابان معلم، پژوهشگاه علوم و فرهنگ اسلامی، نشر پژوهشگاه

علوم و فرهنگ اسلامی

تلفن و دورنگار: ۳۷۸۳۲۸۳۳ - ۰۲۵

ص.پ: ۳۷۱۸۵/۳۶۸۸

کدپستی: ۳۷۱۵۶۱۶۵۹۱

مراکز پخش

۱. قم، میدان شهدا، تلفن و دورنگار ۳۷۸۳۲۸۳۴ - ۰۲۵

۲. تهران، خیابان انقلاب، روبروی در دانشگاه تهران، پاساژ فروزنده،

طبقه همکف، واحد ۳۱۲، تلفن: ۶۶۹۵۱۵۳۴ - ۰۲۱

وبگاه: www.pub.isca.ac.ir

رایانامه: nashr@isca.ac.ir

فروشگاه مجازی نشر: www.shop.isca.ac.ir

فروشگاه نشر دیجیتال: www.pajooahaan.ir

همه حقوق برای ناشر محفوظ است

سرشناسه:

بهمنی، محمدرضا، ۱۳۵۱-

عنوان نام‌پدیدآور:

عبار تمدنی جمهوری اسلامی ایران/ به کوشش محمدرضا بهمنی؛ تهیه مرکز مطالعات اجتماعی و تمدنی

مشخصات نشر:

قم: دفتر تبلیغات اسلامی حوزه علمیه قم، معاونت پژوهشی، پژوهشگاه علوم و فرهنگ اسلامی، ۱۳۹۸

مشخصات ظاهری:

۷۶۰ ص.: جدول، نمودار

شابک:

۱۵۰۰۰۰ ریال:

978-600-195-569-3

وضعیت فهرست‌نویسی:

فیا

یادداشت:

کتابنامه

یادداشت:

نمایه

موضوع:

تمدن ایرانی -- مقاله‌ها و خطابه‌ها

موضوع:

وحدت اسلامی -- مقاله‌ها و خطابه‌ها

موضوع:

ایران -- تاریخ -- جمهوری اسلامی، ۱۳۵۸- -- مقاله‌ها و خطابه‌ها

شناسه افزوده:

دفتر تبلیغات اسلامی حوزه علمیه قم، معاونت پژوهشی، پژوهشگاه علوم و فرهنگ اسلامی، مرکز مطالعات

اجتماعی و تمدنی

رده‌بندی کنگره:

DS ۳۵/۸۵

رده‌بندی دیویی:

۹۰۹/۰۹۷۶۷۱

شماره کتابشناسی ملی:

۵۹۷۸۰۲۹

سخنی با خواننده ۲۵

مقدمه: چارچوب مفهومی و مروری بر عیارسنجی تمدنی ج.ا. در مقالات ۳۱

معرفی کلیات طرح و چارچوب مفهومی آن ۳۱

مروری بر عیارسنجی تمدنی ج.ا.ا. در مقاله‌ها ۳۵

۱. غیریت غربی در فرایند تمدنی جمهوری اسلامی ۳۵

۲. نقش مقاومت در ترسیم تمدن نوین اسلامی ۳۶

۳. مناسبات اقوام و مذاهب در جمهوری اسلامی ایران ۳۶

۴. بررسی انتقادی فرایند اسلامی‌سازی علوم انسانی در تجربه جمهوری اسلامی ۳۷

۵. مسئله رفتار امت‌ساز جمهوری اسلامی ایران در مناسک حج ۳۷

۶. تحلیل مناسبات ساختاری مردم‌سالاری دینی و نظام‌سازی تمدنی ۳۸

۷. بازخوانی ظرفیت‌های تمدنی جمهوری اسلامی ایران در اسناد بالادستی و توسعه‌ای ۳۹

۸. بررسی دوگانگی نهاد علم در تجربه جمهوری اسلامی ایران و ارزیابی تمدنی از آن ۴۰

صورت‌بندی مفهوم امت بر اساس میزان مدلی برای تحلیل عیار تمدنی جمهوری اسلامی ایران..... ۴۲

محمد رضا بهمنی خدنگ

چکیده..... ۴۲

۱. نسبت مفهومی امت و تمدن (تشکیل امت، زیر ساخت حرکت تمدنی)..... ۴۳

۲. مفهوم‌شناسی امت از منظر قرآن (بر اساس میزان)..... ۴۵

مقدمه: ملاحظات روشی در مفهوم‌شناسی قرآنی..... ۴۵

نگاهی به قابلیت تفسیر موضوعی قرآن..... ۴۵

نگاهی به اهمیت توجه به ترتیب نزول آیات..... ۴۶

بهره‌برداری از روش‌های تحلیل کیفی متون (در اینجا میزان)..... ۴۸

الف) معنای واژگانی امت..... ۵۰

۱) امت به معنای جماعتی از هر موضوع (در اینجا به معنای مدتی از زمان)..... ۵۰

۲) امت به معنای جماعتی از مردم..... ۵۱

۳) امت به معنای مقتدای جماعت..... ۵۱

۴) امت به معنای طریقه‌ای که مقصود آدمی باشد (طریق در اینجا دین است)..... ۵۲

۵) امت به معنای جماعت دارای هدف و مقصد مشترک..... ۵۲

ب) تنوع کاربرد واژه امت در قرآن..... ۵۳

۱) کاربرد امت برای جن و انس..... ۵۴

۲) کاربرد واژه امت از پیش از بعثت پیامبر ﷺ..... ۵۴

۳) اصطلاحات ترکیبی امت..... ۵۶

یک. امت قائمه..... ۵۶

دو. امت مقتصده..... ۵۶

سه. امت واحده..... ۵۷

ج) ویژگی مشترک امت‌ها..... ۵۷

- ۱) زمانمند بودن امت‌ها (آغاز و انجام برای حیات امت‌ها) ۵۷
- ۲) بعثت رسول برای امت‌ها ۶۰
- ۳) دوطایفگی در امت‌ها (تنوع جماعت‌ها درون امت‌ها) ۶۲
- ۴) تشریع مناسک برای هر امتی درخور ظرفیت آنها ۶۵
- ۵) برخورداری امت‌ها از شریعت و شیوه زندگی متناسب با استعدادها ۶۶
- د) ویژگی امت پیامبر اسلام ﷺ ۶۸
- ۱) دامنه شمول امت پیامبر ﷺ ۶۸
- ۲) امت پیامبر ﷺ، امت واسطه ۶۹
- ۳) تنوع در درون امت پیامبر ۷۱
- ۴) شرایط خیرالامّة بودن امت پیامبر ۷۱
- ه) چیستی امت واحده ۷۴
- ۱) اراده الهی در تحقق امت واحده (سنت خدا بر این نبوده که همه بشر را امت واحده قرار دهد) ۷۴
- یک. مشخص شدن گروه هدایت‌شوندگان از انسان‌ها و جماعت‌ها ۷۴
- دو. مشخص شدن اختیار انسان‌ها ۷۵
- سه. فراهم شدن تعالی تدریجی انسان (به واسطه شریعت و روش زیست پیش‌رونده انسان‌ها) ۷۶
- ۲) توحیدمحوری در تحقق امت واحده ۷۷
- ۳) امت واحده به مثابه جماعتی با برخورداری یکسان (برخورداری از اسباب و عوامل زندگی) ۷۸
- ۴) اختلاف، ناقض امت واحده در تاریخ بشری (امت واحده در مقابل امتی که دچار اختلاف شده) ۷۹
- ۵) دیدگاه سایر مفسرین درباره امت واحده (و ردیه علامه طباطبائی در مورد آنها) ۸۰
- و) مسئله اختلاف در امت‌ها ۸۲
- ۱) انواع و آثار اختلاف در امت ۸۳
- ۲) علل و آثار اختلاف در دین ۸۶
- یک. اختلاف در دین، همیشگی است و پیوسته خواهد بود ۸۷

- ۸۸..... دو. اختلاف در دین سبب تفرقه و سقوط امت‌ها خواهد شد.
- ۸۹..... (۳) نهی از اهانت به مقدسات و منازعه در مناسک دینی.
- ۹۱..... (۴) تفرق بدنی، زمینه‌ساز اختلاف در آرا و عقاید.
- ۹۲..... (۵) تکرار نهی از اختلاف در قرآن کریم؛ پیش‌بینی اختلافات امت پیامبر ﷺ.
- ۹۳..... (ز) عوامل سقوط امت.
- ۹۳..... (۱) تکذیب حق و رسالت رسولان.
- ۹۵..... (۲) تفرقه و اختلاف در امت.
- ۹۶..... (ح) سرنوشت امت‌ها در قیامت.
- ۹۷..... (۱) حسابرسی امت‌ها در روز قیامت.
- ۹۷..... (۲) گواهی پیامبر اسلام ﷺ بر شاهدان امت‌ها در روز قیامت.
- ۹۹..... ۳. خطوط راهنمای تشکیل و اعتلای امت اسلامی از منظر اهل‌بیت ﷺ.
- ۹۹..... (الف) تقویت هویت امت اسلامی با تمسک حداکثری به اشتراکات.
- ۱۰۰..... (۱) توحید و یگانگی خداوند و مقام رسالت پیامبر اکرم ﷺ.
- ۱۰۱..... (۲) قرآن کریم.
- ۱۰۱..... (۳) محبت و مودت اهل‌بیت ﷺ.
- ۱۰۳..... (۴) اصول و اعمال مشترک دین اسلام.
- ۱۰۳..... (۵) دفاع از مظلومان و جهاد در برابر ظالمان.
- ۱۰۵..... (ب) پرهیز از اختلافات مذهبی و اعتقادی.
- ۱۰۶..... (۱) رعایت سطح فهم مردم از دین.
- ۱۰۷..... (۲) حفظ احترام مقدسات و عقاید دیگران و پرهیز از دشنام.
- ۱۰۹..... (ج) تعایش و همزیستی مسالمت‌آمیز.
- ۱۱۰..... (۱) عیادت از بیماران و شرکت در مراسم تشییع جنازه.

۱۱۱	۲) اهتمام به امور مسلمین
۱۱۲	۳) برادری و محبت به یکدیگر؛ شرط حفظ محبت پیامبر ﷺ
۱۱۲	۴) نماز با اهل سنت
۱۱۲	۵) داشتن خصلت مدارا
۱۱۳	جمع‌بندی: صورت‌بندی مفهوم امت در المیزان
۱۲۰	کتابنامه
۱۲۳	غیرت غربی در فرایند تمدنی جمهوری اسلامی کارکردهای غیرت‌های تمدنی در صورت‌بندی امت اسلام
	حبیب‌اله بابائی
۱۲۳	چکیده
۱۲۴	مقدمه
۱۲۶	مفاهیم
۱۳۰	۱. نظریات انقلابی در مواجهه با غرب
۱۳۷	۲. اسناد جمهوری اسلامی در مواجهه با غرب
۱۴۲	۳. کارنامه عینی و عملی جمهوری اسلامی
۱۴۵	الف) کارنامه فرهنگی رویارویی با غرب در سطح جهان اسلام
۱۴۸	ب) کارنامه سیاسی مواجهه با غرب
۱۴۹	ج) کارنامه علمی رویارویی با غرب
۱۵۳	د) کارنامه نظامی رویارویی با غرب
۱۵۴	هـ) کارنامه امت‌سازی رویارویی با غرب
۱۵۸	و) امنیت هستی‌شناختی برخاسته از مقابله با غرب
۱۶۰	خاتمه و نتیجه‌گیری
۱۶۴	کتابنامه

نقش مقاومت در ترسیم تمدن نوین اسلامی با تأکید بر اسناد بالادستی جمهوری اسلامی..... ۱۶۷

احمد رهدار

چکیده..... ۱۶۷

مقدمه..... ۱۶۸

۱. مقاومت اسلامی در نظر..... ۱۷۰

الف) ماهیت و چیستی مقاومت..... ۱۷۰

(۱) مقاومت؛ استراتژی یا تاکتیک؟..... ۱۷۰

(۲) مقاومت، واگرایی یا همگرایی..... ۱۷۳

(۳) مقاومت، هویتی پیشااجتماعی یا اجتماعی؟..... ۱۷۷

(۴) نسبت مقاومت و مفاهیم دینی مرتبط..... ۱۸۰

(۵) نسبت مقاومت و جریان‌های دینی مرتبط..... ۱۸۲

ب) ضرورت و عقلانیت مقاومت..... ۱۸۴

ج) ابعاد، سطوح و انواع مقاومت..... ۱۹۰

د) آثار و کارکردهای مقاومت..... ۱۹۶

ه) پیشینه مقاومت در جهان اسلام..... ۲۰۰

۲. مقاومت اسلامی در اسناد بالادستی جمهوری اسلامی..... ۲۰۴

الف) مقاومت در اسناد مکتوب..... ۲۰۵

(۱) مقاومت در قانون اساسی..... ۲۰۵

اصل ۲..... ۲۰۵

اصل ۳..... ۲۰۶

اصل ۹..... ۲۰۷

اصل ۱۱..... ۲۰۸

اصل ۴۳..... ۲۰۹

اصل ۱۵۲.....	۲۱۰.....
اصل ۱۵۳.....	۲۱۱.....
اصل ۱۵۴.....	۲۱۲.....
۲) مقاومت در برنامه‌های توسعه.....	۲۱۲.....
برنامه اول توسعه.....	۲۱۳.....
برنامه دوم توسعه.....	۲۱۳.....
برنامه سوم توسعه.....	۲۱۴.....
برنامه چهارم توسعه.....	۲۱۵.....
برنامه پنجم توسعه.....	۲۱۵.....
برنامه ششم توسعه.....	۲۱۷.....
۳) مقاومت در سیاست‌های ابلاغی مقام معظم رهبری.....	۲۱۸.....
سیاست‌های ابلاغی اقتصاد مقاومتی.....	۲۱۸.....
۴) مقاومت در سند چشم‌انداز.....	۲۱۹.....
ب) مقاومت در اسناد شفاهی.....	۲۲۰.....
۱) مقاومت در فرموده‌های حضرت امام خمینی.....	۲۲۰.....
۲) مقاومت در فرموده‌های مقام معظم رهبری.....	۲۲۶.....
محور جهان اسلام.....	۲۲۷.....
محور جمهوری اسلامی.....	۲۳۰.....
محور فلسطین.....	۲۳۵.....
ج) ارزیابی مقاومت در اسناد بالادستی جمهوری اسلامی.....	۲۳۹.....
۱) نداشتن طرح تفصیلی مقاومت در نسبت با وضع تمدنی.....	۲۳۹.....
۲) تناسب نداشتن مقاومت با ساحت تفصیلی انقلاب اسلامی.....	۲۴۰.....
۳) نبود مذاکرات فقهی پشتیبان.....	۲۴۱.....

۲۴۳..... (۴) ناظر نبودن به شبکه و جبهه مقاومت جهانی

۲۴۴..... (۵) متنوع نبودن ادبیات مقاومت

۲۴۵..... جمع‌بندی: عیارسنجی تمدنی مسئله مقاومت در جمهوری اسلامی

۲۴۶..... کتابنامه

۲۴۷..... مناسبات اقوام و مذاهب در جمهوری اسلامی ایران

مهدی مولایی آرانی

۲۴۷..... چکیده

۲۴۸..... مقدمه

۲۴۹..... بخش اول: عرصه نظر

۲۴۹..... ۱. تعریف هویت، هویت ملی، قومی و دینی

۲۴۹..... الف) هویت

۲۷۱..... ب) هویت ملی

۲۷۲..... ج) هویت قومی

۲۷۴..... رابطه هویت ملی و قومی

۲۷۷..... ه) هویت دینی

۲۷۸..... ۲. اندیشه مقام معظم رهبری

۲۷۹..... الف) مبانی و اصول

۲۷۹..... ۱. رفتار بر مبنای انصاف، عدالت و احقاق حقوق حقه همه افراد

۲۸۰..... ۲. حفظ وحدت و نفی تفرقه

۲۸۲..... ۳. حفظ همزمان هویت دینی، ملی و قومی

۲۸۳..... ۴. فرصت دانستن تنوع اقوام

۲۸۴..... ب) اعتقادات و مناسک دینی

۱. ایمان عمیق اسلامی (توحید).....	۲۸۴
۲. ارادت و علاقه به اهل بیت علیهم السلام	۲۸۶
ج) روابط فرهنگی اجتماعی.....	۲۸۷
۱. زندگی مهربانانه و برادرانه در کنار یکدیگر.....	۲۸۷
۲. تقویت زبان قومی.....	۲۸۸
۳. توجه ویژه به خصوصیات و صفات اقوام.....	۲۸۸
۴. تجلیل از مفاخر هر قوم و منطقه.....	۲۸۹
د) مشارکت سیاسی و ملاحظات امنیتی.....	۲۹۱
۱. علاقه به ایران و حفظ تمامیت ارضی کشور.....	۲۹۱
۲. ایفای نقش مؤثر در پیروزی انقلاب و حرکت آینده آن.....	۲۹۲
۳. ایفای نقش مؤثر در تامین امنیت کشور.....	۲۹۲
۴. حضور در انتخابات.....	۲۹۵
هـ) امور زیستی و معیشتی.....	۲۹۶
پیشرفت و توسعه مناطق محروم و دورافتاده.....	۲۹۶
جمع‌بندی.....	۲۹۷
بخش دوم: عرصه سند.....	۳۰۰
۱. اعتقادات و مناسک دینی.....	۳۰۰
الف) مذهب رسمی و آزادی‌های دینی در قانون اساسی.....	۳۰۰
ب) گفتگو برای شناخت مشترکات و همدلی بر محور اسلام.....	۳۰۱
۲. روابط فرهنگی اجتماعی.....	۳۰۲
الف) مبنای اخلاق حسنه و حقوق انسانی، رسمیت زبان فارسی و آزادبودن زبان‌های	
دیگر در قانون اساسی.....	۳۰۲
ب) ارتباطات و تعاملات فرهنگی.....	۳۰۳

- ج) تقویت مؤلفه‌های هویتی، فرهنگی و تاریخی مشترک ۳۰۳
۳. مشارکت سیاسی و ملاحظات امنیتی ۳۰۳
- الف) حفظ تمامیت ارضی، مشارکت سیاسی و حقوق برابر در قانون اساسی ۳۰۳
- ب) احقاق حقوق شهروندی و رفع تبعیض و بی‌عدالتی ۳۰۴
- ج) وحدت اقوام و پیشگیری از اقدامات افراطی ۳۰۵
۴. امور زیستی و معیشتی ۳۰۶
- الف) تأکید بر ایجاد امکانات و برقراری اقتصاد عادلانه فراخور نیاز و استعداد در قانون اساسی ۳۰۶
- ب) سیاست‌های متوازن و تقویت روابط اقتصادی ۳۰۶
- بخش سوم: عرصه عمل ۳۰۷
۱. اعتقادات و مناسک دینی ۳۰۷
- الف) تدوین اصل ۱۲ قانون اساسی ۳۰۷
- ب) ترویج و تمرکز بر اصول اختصاصی برخی مذاهب ۳۱۰
- ج) حدود و آزادی اقوام در برگزاری مناسک ۳۱۰
- د) گفتگوهای درون‌دینی ۳۱۲
۲. روابط فرهنگی - اجتماعی ۳۱۲
- الف) تعایش و همزیستی تاریخی اقوام در کنار یکدیگر ۳۱۲
- ب) مذهب، آداب و رسوم و نمادهای قومی ۳۱۴
- ج) آموزش زبان قومی ۳۱۶
- د) تأثیرپذیری از فرهنگ‌های حاشیه‌ای و بیرونی ۳۱۶
- ه) رسانه و ملاحظات مذهبی و قومی ۳۱۷
۳. مشارکت سیاسی و ملاحظات امنیتی ۳۱۷
- الف) مدیریت مناطق قومی ۳۱۷

۳۲۲	ب) حضور در مناصب سیاسی و استخدامی
۳۲۳	ج) رابطه حاکمیت با نخبگان و منتقدان
۳۲۵	د) مشارکت سیاسی
۳۲۶	ه) دفاع از سرزمین و جغرافیا
۳۲۷	و) حق شهروندی یا افزون طلبی سیاسی
۳۲۸	۴. امور زیستی و معیشتی
۳۲۹	الف) سهم استان‌ها در تولید ناخالص داخلی کشور
۳۳۲	ب) میزان بیکاری
۳۳۴	نتیجه‌گیری
۳۳۴	۱. در عرصه نظر
۳۳۵	۲. در عرصه سند
۳۳۵	۳. در عرصه عمل
۳۳۸	کتابنامه
۳۴۵	بررسی انتقادی فرایند اسلامی‌سازی علوم انسانی در تجربه جمهوری اسلامی
	مصطفی جمالی
۳۴۵	چکیده
۳۴۶	مقدمه
۳۴۸	دوره اول: اسلامی‌سازی و بومی‌سازی علوم انسانی (۵۸-۶۸)
۳۴۸	۱. تجربه عملی
۳۵۴	۲. گفتمان: تهذیب علوم انسانی مدرن
۳۵۵	نظریه امام خمینی
۳۵۷	۳. اسناد

- ۳۵۷..... الف) قانون اساسی
- ۳۵۸..... ارزیابی
- ۳۵۹..... ب) اساس نامه ستاد انقلاب فرهنگی
- ۳۵۹..... ارزیابی
- ۳۵۹..... ۴. انسجام بخشی
- ۳۶۱..... دوره دوم: غلبه علوم انسانی سکولار (۶۸-۸۱)
- ۳۶۱..... ۱. تجربه عملی
- ۳۶۸..... ۲. تئوری این دوره (علم جهانی)
- ۳۷۰..... ۳. اسناد (برنامه های توسعه اول تا چهارم)
- ۳۷۱..... الف) برنامه اول توسعه
- ۳۷۳..... تحلیل برنامه
- ۳۷۴..... ب) برنامه دوم توسعه
- ۳۷۸..... تحلیل برنامه
- ۳۷۹..... ج) برنامه سوم توسعه
- ۳۸۰..... تحلیل برنامه
- ۳۸۲..... د) برنامه چهارم توسعه
- ۳۸۷..... تحلیل برنامه
- ۳۹۰..... ۴. انسجام بخشی
- ۳۹۲..... دوره سوم: نهضت نرم افزاری (۸۱ - تا کنون)
- ۳۹۲..... ۱. تجربه عملی
- ۳۹۹..... ۲. تئوری این دوره (تولید علوم انسانی اسلامی)
- ۳۹۹..... الف) تئوری های مبنای
- ۴۰۱..... گرایش اول: فلسفه های مضاف

۴۰۱	 گرایش دوم: اجتهاد محور
۴۰۲	 گرایش سوم: ترکیبی
۴۰۳	 (ب) تئوری‌های فرامبنا
۴۰۴	 - تأثیرپذیری «علم» از «حالات روحی و انگیزه‌های عالم»
	 - لزوم رجوع به کلمات وحی به عنوان تنها مرجع صلاحیت‌دار برای استخراج تعاریف
۴۰۴	 و اصطلاحات
۴۰۴	 - اقبال‌نداشتن به مدیریت سازماندهی‌شده تولید علم
۴۰۵	 (ج) تئوری روش‌های مضاف
۴۰۸	 - تولید نظام روش‌های مضاف و روش عام (فلسفه شدن)
۴۱۲	 (د) دیدگاه رهبری
۴۱۵	 ۳. اسناد
۴۱۵	 الف) چشم‌انداز بیست‌ساله کشور
۴۱۶	 ارزیابی
۴۱۷	 (ب) نقشه جامع علمی کشور
۴۲۱	 فصل ۱: مبانی و ارزش‌های بنیادین نقشه جامع علمی کشور
۴۲۲	 فصل ۲: وضع مطلوب علم و فناوری
۴۲۲	 فصل ۳: اولویت‌های علم و فناوری کشور
۴۲۲	 اولویت‌های الف)
۴۲۲	 - در علوم انسانی و معارف اسلامی
۴۲۳	 - در هنر
۴۲۳	 اولویت‌های ب)
۴۲۳	 - در علوم انسانی و معارف اسلامی
۴۲۳	 - در هنر

- ۴۲۳..... ارزیابی نقشه علمی کشور
- ۴۲۴..... (ج) برنامه پنجم توسعه کشور
- فصل اول: فعالیت‌های پژوهشی مرتبط به حوزه علوم انسانی در راستای فرهنگ
- ۴۲۵..... اسلامی - ایرانی
- ۴۲۷..... فصل دوم: طرح تحول بنیادین در آموزش عالی به‌ویژه در علوم انسانی
- ۴۳۱..... - ارزیابی برنامه
- ۴۳۲..... ۴. انسجام بخشی
- ۴۳۳..... نتیجه‌گیری
- ۴۳۷..... کتابنامه
- ۴۴۴..... اقامه مناسک عبادی امت‌ساز در فرایند تمدنی جمهوری اسلامی ایران
- محسن محمدی
- ۴۴۴..... چکیده
- ۴۴۵..... مقدمه
- ۴۴۶..... بخش اول: بررسی نظری (فرایند حج در تقویت امت اسلامی)
- ۴۴۶..... چارچوب مفهومی
- ۴۴۶..... شمول مفهومی و کارکردی حج
- ۴۴۸..... شاخصه‌ها و مؤلفه‌های امت
- ۴۵۰..... فرایند حج در تقویت امت اسلامی
- ۴۵۰..... ۱. همگرایی سیاسی (تقویت نقاط مشترک)
- ۴۵۲..... الف) تقویت هویت تمدنی
- ۴۵۴..... ب) تمرکز بر دشمن مشترک
- ۴۵۵..... ۲. همگرایی ارتباطی (تقویت روابط میان مسلمانان)

الف) تقویت هویت دینی.....	۴۵۶
ب) تقویت سرمایه اجتماعی.....	۴۵۸
۳. همگرایی فقهی (مناسک وحدت بخش).....	۴۵۹
الف) جمعی بودن.....	۴۶۱
ب) ساختار شکن بودن.....	۴۶۳
۴. همگرایی اخلاقی (زمینه های اخلاقی وحدت اسلامی).....	۴۶۴
۵. همگرایی اقتصادی (وحدت آفرینی ابعاد اقتصادی حج).....	۴۶۶
جمع بندی.....	۴۶۸
بخش دوم: بررسی سندی.....	۴۶۹
۱. همگرایی سیاسی.....	۴۷۰
الف) تنویر افکار عمومی در سطح بین الملل.....	۴۷۰
ب) تقویت هویت تمدنی.....	۴۷۱
ج) تمرکز بر دشمن مشترک.....	۴۷۲
د) رنگ باختن ملیت ها در حج.....	۴۷۴
۲. همگرایی ارتباطی.....	۴۷۶
۳. همگرایی فقهی.....	۴۷۹
۴. همگرایی اخلاقی.....	۴۸۱
۵. همگرایی اقتصادی.....	۴۸۳
الف) طرح مسائل و مشکلات اقتصادی.....	۴۸۳
ب) تحریم کالاهای خارجی.....	۴۸۴
ج) مبارزه با فقر.....	۴۸۵
جمع بندی.....	۴۸۸
بخش سوم: بررسی عملی.....	۴۸۸

۱. همگرایی سیاسی ۴۸۹
۲. همگرایی ارتباطی ۴۸۹
۳. همگرایی فقهی ۴۹۰
۴. همگرایی اخلاقی ۴۹۱
۵. همگرایی اقتصادی ۴۹۱
۶. بررسی عملکرد بر اساس دوره‌های زمانی ۴۹۲
- الف) پیروزی انقلاب تا حج خونین (۱۳۵۷-۱۳۶۶) ۴۹۲
- یک. دوران پس از حج خونین تا حادثه منا (۱۳۶۸-۱۳۹۴) ۴۹۲
- دو. پس از حادثه منا ۴۹۳
۷. حادثه منا و آسیب‌شناسی همگرایی در حج ۴۹۴
- جمع‌بندی ۴۹۵
- کتابنامه ۴۹۹

تحلیل مناسبات ساختاری مردم‌سالاری دینی و نظام‌سازی تمدنی بر اساس نظریه وحدت در عین کثرت ۵۰۵

مهدی امیدی

- چکیده ۵۰۵
- مقدمه ۵۰۶
۱. مفهوم مردم‌سالاری دینی ۵۰۹
۲. مفهوم تمدن ۵۱۰
۳. مباحث نظری درباره مردم‌سالاری دینی ۵۱۰
- وحدت و کثرت حقیقی و اعتباری ۵۱۱
- وحدت و کثرت در فلسفه سیاسی اسلامی ۵۱۵
- مردم‌سالاری دینی و وحدت و کثرت تمدنی ۵۲۱

۴. مردم سالاری دینی در اسناد بالادستی جمهوری اسلامی ایران.....	۵۲۲
الف) بررسی مردم سالاری دینی در قانون اساسی.....	۵۲۲
ب) بررسی مردم سالاری دینی در سند چشم انداز.....	۵۳۱
ج) بررسی مردم سالاری دینی در نگرش رهبران جمهوری اسلامی.....	۵۳۴
۴. مردم سالاری دینی در میدان عمل جمهوری اسلامی ایران.....	۵۴۳
فرصت ها و چالش های مردم سالاری دینی در میدان عمل.....	۵۴۵
الف) فرصت ها و چالش های مرتبط با حوزه تقنین.....	۵۴۵
۱) فرصت های جمهوری اسلامی در مقام تقنین.....	۵۴۵
۲) چالش های حوزه تقنین.....	۵۴۵
ب) فرصت ها و چالش های مرتبط با حوزه اجرا.....	۵۴۷
۱) فرصت های جمهوری اسلامی در حوزه اجرا.....	۵۴۷
۲) چالش های حوزه اجرا.....	۵۴۷
ج) فرصت ها و چالش های مرتبط با قوه قضائیه.....	۵۵۰
۱) فرصت های جمهوری اسلامی در حوزه قضا.....	۵۵۰
۲) چالش های حوزه امور قضایی.....	۵۵۰
جمع بندی.....	۵۵۵
کتابنامه.....	۵۵۸

بازخوانی ظرفیت های تمدنی جمهوری اسلامی ایران در اسناد بالادستی و توسعه ای..... ۵۶۱

رسول نوروزی، سیدسعید هاشمی نسب

چکیده..... ۵۶۱

مقدمه..... ۵۶۲

۱. توسعه و تمدن، بحثی نظری ۵۶۴
۲. ابعاد تمدنی در اسناد جمهوری اسلامی ایران ۵۷۳
- الف) توسعه سیاسی به مثابه عالی‌ترین ظرفیت تمدنی جمهوری اسلامی ایران ۵۷۳
- ۱) اسلام و مدرنیته: الگوی مواجهه ۵۷۳
- ۲) استقلال سیاسی ۵۷۶
- ب) امنیت ۵۸۰
- ج) توسعه اجتماعی ۵۸۵
- ۱) جامعه‌سازی ۵۸۵
- ۲) زن و خانواده ۵۸۸
- ۳) شریعت و قانون ۵۸۸
- ۴) آموزش ۵۹۰
- ۵) معضلات ۵۹۲
- د) توسعه اقتصادی: خوانشی آسیب‌شناسانه ۵۹۵
- ۱) انسجام‌نداشتن و دوگانگی نظری برنامه‌های توسعه اقتصادی ۵۹۵
- ۲) اقتصاد رانتیر (تحصیل‌دار) ۵۹۶
- ۳) تحقق‌نیافتن اقتصاد مقاومتی ۵۹۷
- ۴) توزیع و تخصیص منابع ۵۹۸
- ۵) موانع قانونی رشد اقتصادی ۵۹۸
- ۶) ضعف در شکل‌دهی به نهادها و سیستم جبران‌کننده مشکلات اقتصادی برای طبقات محروم ۵۹۹
۳. توسعه و فرایند تمدنی جمهوری اسلامی ایران ۶۰۱
- جمع‌بندی و خاتمه ۶۰۴
- کتابنامه ۶۰۷

بررسی دوگانگی نهاد علم در تجربه جمهوری اسلامی ایران و ارزیابی تمدنی از آن..... ۶۱۳

عباس حیدری پور

چکیده..... ۶۱۳

مقدمه..... ۶۱۴

۱. پیش فرض‌های این بررسی..... ۶۱۶

۲. بررسی دوگانگی نهاد تولید دانش در مقام نظریه..... ۶۱۷

الف) علم پدیده‌ای تمدنی است..... ۶۱۷

ب) علم یک نهاد تمدنی است..... ۶۲۰

ج) وضع نهادی، وضع وحدانی و بی‌رقیب است..... ۶۲۵

د) مؤلفه‌های قوام‌بخش وحدت نهادی «نهاد علم»..... ۶۲۹

ه) دانشگاه جدید، نهاد علمی تمدن غربی..... ۶۳۲

و) قراردادن حوزه علمیه در جایگاه پاسخگویی به انواع نیازهای اجتماعی..... ۶۳۴

ز) تمدن نوین اسلامی، نهاد علمی خود را می‌طلبد..... ۶۳۵

۳. بررسی دوگانگی نهادهای تولید علم در اسناد جمهوری اسلامی ایران..... ۶۳۵

الف) خوانش نهادی انواع تقریرهای نخبگانی از وحدت حوزه و دانشگاه و ارزیابی آنها..... ۶۳۷

ب) بررسی اسنادی..... ۶۴۹

۱) سند چشم‌انداز..... ۶۵۱

۲) نقشه جامع علمی کشوری..... ۶۵۲

۳) نقشه مهندسی فرهنگی کشور..... ۶۶۵

۴) سند اسلامی شدن دانشگاه‌ها..... ۶۷۱

۵) سند تحول بنیادین آموزش و پرورش..... ۶۸۱

جمع‌بندی کلی بررسی اسناد..... ۶۸۴

۴. بررسی تجربه میدانی جمهوری اسلامی ایران در مواجهه با دوگانگی نهاد تولید علم ۶۸۵
- مرور فهرست اقدامات ۶۸۶
- جمع‌بندی ارزیابی نهایی ۷۰۵
- کتابنامه ۷۱۰

نمایه‌ها

- آیات ۷۱۳
- روایات ۷۱۹
- موضوعات ۷۲۰
- اعلام و مشاهیر ۷۴۷
- مکان‌ها ۷۵۲
- تنالگان ۷۵۵
- کتاب‌ها ۷۵۹

سخنی با خواننده

در دوره‌بندی‌های تمدنی تاریخ اسلام، برخی همچون دینوری (م. ۲۸۲ق) در الاخبار الطوال، یعقوبی (م. ۲۸۴ق) در تاریخ یعقوبی، مسکویه (م. ۴۲۱ق) در تجارب الامم و تعاقب الهمم، همین‌طور ژوزف بورلو (Joseph. Burlot) در کتاب تمدن اسلامی، تاریخ تمدن اسلامی را بر مبنای عنصر قدرت و عامل دولت تقسیم کرده‌اند. در این میان برخی دیگر از محققان مانند آندره مایکل (Andre Miquel) به جای معیار سیاسی، بر معیار قومی و اجتماعی تأکید کرده و تاریخ اسلام را به دوره‌های عربی، ایرانی، ترکی - مغولی تقسیم کرده‌اند. لیکن برخی محققان معاصر به جای معیار سیاسی یا قومی، به معیار فرهنگی و تمدنی پرداخته‌اند^۱ و در این میان انقلاب اسلامی ایران را دوره‌ای جداگانه و متمایز در میان دوره‌های تمدنی در تاریخ اسلام ذکر کرده‌اند. برخی از این پژوهشگران، انقلاب اسلامی را مرحله هفتم در تاریخ تمدن اسلامی و عصر بازگشت در نظر گرفته‌اند و برخی نیز آن را دوره «تجدید و بازآفرینی تمدن اسلامی» دانسته‌اند که پس از دوره «زوال تمدن اسلامی و سلطه فرهنگ و تمدن غربی» ظهور یافت. در این نگاه، دوره ششم تمدن اسلامی (دوره سلطه تمدن غرب و زوال تمدن اسلامی) که از میانه سده چهاردهم تا اواخر این سده به درازا کشید، می‌رفت که به جذب کامل

۱. رک: علی بیات؛ «بایسته‌های دوره‌بندی تمدن اسلامی»، نقد و نظر؛ ش ۷۴، ۱۳۹۳.

تمدن اسلامی در تمدن غرب بینجامد و فرهنگ اسلامی، باورها، ارزش‌ها، قوانین، و همین‌طور علوم اسلامی و سرمایه‌های معنوی اسلام در برابر فرهنگ سکولار غربی به کلی رنگ ببازد. به موازات واکنش‌های انفعالی در برابر فرهنگ غرب، جریان‌های نواندیش دینی روحانیت با موضعی فعال و انقلابی پدید آمد که نقطه آغاز آن با سیدجمال‌الدین اسدآبادی و نقطه کمال آن با امام خمینی و نظریه ولایت فقیه پدیدار شد. در این مرحله، انقلاب اسلامی در ایران نه تنها به مثابه نقطه عطف تمدنی در تحولات منطقه‌ای و در جهان اسلام ظاهر شد، بلکه سرآغاز مرحله جدید تمدنی برای امت اسلام در دنیای امروز شد.

کتاب حاضر ناظر به همین فرض و ارزیابی تمدنی انقلاب اسلامی و فرایند تکاملی آن در تجربه جمهوری اسلامی است تا بلکه معلوم شود آیا آنچه از انقلاب اسلامی به مثابه مرحله هفتم در تاریخ تمدن اسلامی ذکر می‌شود، درست است یا نه؛ و آیا ما در ایران پس از انقلاب در مسیر تمدن‌شدن قرار گرفته‌ایم یا نه؛ آن‌گاه کاستی‌ها و آسیب‌های تمدنی ما در این تجربه، همین‌طور ظرفیت‌ها و فرصت‌های به دست آمده و شاید ازدست‌رفته برای حرکت تمدنی ایران در این چهل سال گذشته چه بوده و آن‌گاه برای گام دوم تمدنی چه اندیشه‌ای باید کرد؟ بی‌گمان، بررسی تحلیلی و گاه انتقادی گام اول تمدنی جمهوری اسلامی نه تنها گذشته ما را روشن خواهد کرد، بلکه نگاه ما را به آینده و راه و رسم حرکت تمدنی ما را نسبت به زمانه‌های دور معلوم خواهد کرد. طرح و نقشه این کتاب در سال ۱۳۹۴ شمسی در گروه مطالعات تمدنی و با ایده اولیه دکتر محمدرضا بهمنی شکل گرفت و طراحی چارچوب اولیه آن در این شورا با همراهی استادانی همچون حجت‌الاسلام والمسلمین محمدتقی سبحانی تقریباً یک سال به طول انجامید. سرانجام پس از مباحثاتی طولانی، نقطه‌های اشتراک در گونه‌های انجام این پروژه به دست آمد. نقطه مهمی که در انجام این پروژه بر آن تأکید شد و به مثابه یک روش در همه مقاله‌های کتاب ملحوظ شد، سه ضلع «نظر، سند و عمل» در

بررسی هر یک از عناصر تمدنی در جمهوری اسلامی بود. در تبیین کارنامه تمدنی جمهوری اسلامی، در هر یک از این مقاله‌ها که هر کدام می‌بایست بر یک موضوع تمرکز می‌کرد، نظریات پشتیبان در جمهوری اسلامی، اسناد بالادستی در جمهوری اسلامی و سپس تجربه عینی و عملی جمهوری اسلامی در گذشته چهل ساله آن همزمان باید منظور می‌شد تا در مورد وزن تمدنی جمهوری اسلامی داوری می‌کردیم. این نگرش سه ضلعی معلوم می‌کند آیا نظریات شکل گرفته برای جمهوری اسلامی، اسناد نوشته شده در جمهوری اسلامی و سپس تجربه پدیدآمده در جمهوری اسلامی، برخوردار از ظرفیت تمدنی در مقیاس امت اسلام هستند یا نه و آنگاه نقطه‌های قوت و ضعف این تجربه دینی و تمدنی در این مدت چه بوده و آینده تمدنی آن در هر یک از این اضلاع تمدنی چسان خواهد بود؟

همان طور که طراحی این کار توسط یک تیم علمی انجام شد، صورت‌بندی تک تک مقاله‌ها نیز در فرایند جمعی و گروهی به انجام رسید. تک تک موضوعات در یک فرایند جمعی و مباحثاتی تعریف شد، نقشه هریک از مقاله‌ها و چارچوب آنها دوباره در تیم تحقیقاتی «عیار تمدنی» انجام یافت، سپس ارائه نکات اصلی و ایده‌های مطرح در مقاله‌ها نیز در جلسات گروهی به بحث و گفتگو گذاشته شده و در نهایت نقد هر یک از مقاله‌ها در فرایند جمعی و مباحثات گروهی به سرانجام رسید. برخی از این مباحثات به صورت متمرکز و فشرده در خارج از قم انجام شد و گاه با دعوت از برخی استادان و شنیدن ملاحظات انتقادی هر یک از آنها، سطح کار ارتقای بیشتری یافت. گروهی بودن این پروژه، بالطبع سطح و محتوای مقاله‌ها را از حالت عادی و عمومی درآورد و در محتوای هر یک از آنها غنای بیشتری پدید آورد. نتیجه اولیه کار در سال ۱۳۹۶ رونمایی شد و هر یک از مقاله‌ها در دو روز متوالی به مخاطبان و محققان تمدنی عرضه شد و نتیجه ملاحظات و نقدهای برآمده از این جلسات نیز دوباره در مقاله‌های این مجموعه اعمال شد.

مدیریت این پروژه در شکل‌گیری مقاله‌ها، در ایجاد انسجام محتوایی و در پیگیری مطالعات گروهی و برنامه‌انجام آن بر عهده دکتر محمدرضا بهمنی بود که به‌خوبی کار را پی گرفتند و به انجام رساندند. در این باره جناب دکتر مهدی مولایی آرانی نیز در همراهی با دکتر بهمنی ما را مساعدت کردند. در این بین حوصله و شکیبایی نویسندگان مقاله‌ها در نوشتن تک‌تک فصول این کتاب و در تحمل نقدهای مکرر و صبر در اعمال اصلاحات پی‌درپی به‌راستی ستودنی بود.

افزون بر نویسندگان مقاله‌ها، برخی استادان به صورت حضوری و برخی نیز به صورت مکتوب در صورت‌بندی علمی کار مشارکت‌های عالمانه‌ای داشتند. حضور حجت‌الاسلام و المسلمین احمد مبلّغی در رونمایی از کتاب، ارائه سخنرانی و سپس ارزیابی محتوایی کتاب و پیشنهادهای سازنده‌اش مغتنم بود. همین‌طور ملاحظات علمی و دقیق حجت‌الاسلام و المسلمین دکتر مجتبی عبدخدایی که متن آماده‌شده را به‌دقت خواندند و نکات ارزنده‌ای را یادآور شدند در نوسازی متن و رفع اشکالات و کاستی‌های آن بسیار سازنده بود. حضور دکتر عماد افروغ و حجت‌الاسلام و المسلمین دکتر محسن الویری در دومین جلسات فشرده این گروه در شهر کاشان، مباحثات علمی این مجموعه را رونق بخشید و سطح نوشته‌ها را بالا برد و نویسندگان و محققان این مجموعه را به تأملات دوباره واداشت.

با همه این سرسختی‌ها و کوشش‌های پیوسته در صورت‌بندی این مجموعه باید صادقانه اذعان کرد جنس مسئله در این کتاب، همچنان دشوار و دیریاب است و زمینه‌ها و پیشینه‌های تحقیق در چنین موضوعاتی هنوز در ایران ناهموار است. آنچه در این مجموعه آماده شده و به مخاطبان علاقه‌مند در حوزه «تمدن و انقلاب» تقدیم می‌شود، فاز نخست و گام اول در ارزیابی تمدنی جمهوری اسلامی است که مسئله‌های تمدنی در جمهوری اسلامی را استخراج و شناسایی می‌کند، روش‌های داوری تمدنی در این باب را تمرین می‌کند و حدس و گمانه‌های علمی در این نقطه را ارائه می‌کند. شاید

سطح کار در این کتاب هنوز به مرحله کمالش نرسیده باشد؛ لیکن به جرئت می توان گفت پرسش های فراوانی در این کتاب گردآمده است که هر یک می توان نقطه عزیمتی برای تحقیقات نو و رساله های علمی جدید در حوزه و دانشگاه باشد. همین طور گمانه های عمیقی در این کتاب مطرح شده که بی گمان هر یک از آنها می تواند زمینه ای برای نظریات جدید و ایده های نو در حوزه علوم انسانی و اسلامی و مطالعات نظری تمدن باشد.

ناگفته نماند که افزون بر نویسندگان مقاله ها، استادان ناظر و ارزیاب، همین طور مدیر محترم این پروژه، دکتر محمد کاظمی (رئیس پیشین مرکز مطالعات اجتماعی و تمدنی)، دکتر رسول نوروزی فیروز (مدیر گروه مطالعات تمدنی)، محمدحسن ترابی (رئیس کنونی مرکز مطالعات اجتماعی و تمدنی)، حسین محمدهاشمی (کارشناس گروه مطالعات تمدنی)، محمدرضا معلم (کارشناس دوم گروه مطالعات تمدنی)، محمدنبی سعادت فر (رئیس دفتر مرکز مطالعات اجتماعی) و علی بهشتی (کارشناس پیشین گروه تمدن) ما را در صورت بندی و آماده سازی کار یاری کردند و اگر همراهی و پیگیری تیم مدیریتی مرکز مطالعات اجتماعی و تمدنی نبود، این کار به انجام نمی رسید.

در نهایت باید از رئیس محترم پژوهشگاه حجت الاسلام و المسلمین دکتر نجف لک زایی و معاون پژوهشی پژوهشگاه جناب حجت الاسلام و المسلمین دکتر یعقوب نژاد و بالاخره همکاران سختکوش در نشر پژوهشگاه به ویژه رئیس محترم آن جناب آقای دکتر انصاری تشکر کنم که مقدمات نشر این مجموعه را فراهم کردند.

حبیب الله بابائی

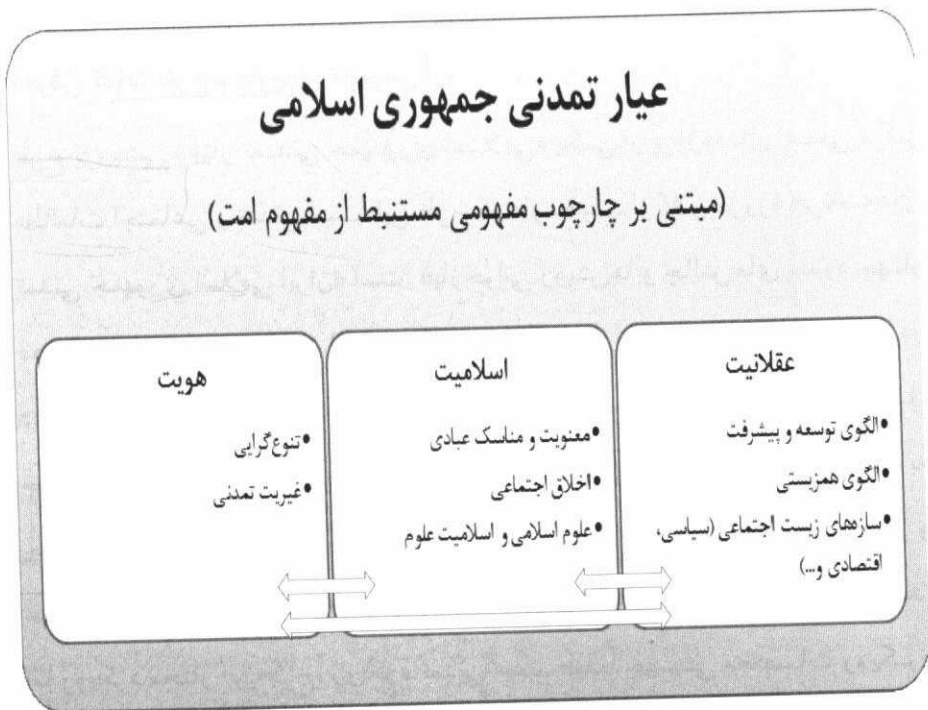
مدیر مرکز مطالعات اجتماعی و تمدنی

چارچوب مفهومی و مروری بر عیارسنجی تمدنی جمهوری اسلامی ایران در مقالات

معرفی کلیات طرح و چارچوب مفهومی آن

طرح پژوهشی «عیار تمدنی جمهوری اسلامی» یکی از پروژه‌های اصلی مرکز مطالعات اجتماعی و تمدنی است. این طرح که فاز نخست از کلان‌پروژه «برنامه‌های تمدنی جمهوری اسلامی ایران» است، «بازخوانی رویش‌ها و چالش‌های حدود چهار دهه حیات جمهوری اسلامی ایران در مسیر دستیابی به تمدن نوین اسلامی» را در دستور کار خود قرار داده است. پرسش مهم این است که چنانچه تکوین و تکامل جمهوری اسلامی ایران از پیروزی انقلاب تا کنون را با رویکرد تمدنی بررسی کنیم، به چه قوت‌ها و ضعف‌هایی بر می‌خوریم؟ صاحب‌نظران داخلی و خارجی رفتار و عملکرد جمهوری اسلامی ایران را با رویکردهای گوناگونی تحلیل و بررسی کرده‌اند؛ اما رویکرد مختار این طرح، رویکرد تمدنی است. طبعاً چیستی مختصات رویکرد تمدنی خود از پرسش‌های مهمی است که در حوزه مطالعات تمدنی مطرح است. طبق توافق تیم پروژه، «مفهوم امت» به عنوان «مفهوم هادی» در خلال این پروژه تعریف شد. البته این به بدین معنا نیست که این طرح، «تمدن» را معادل «امت» در نظر گرفته

است، بلکه با تأکید بر بنیادی بودن امر «مناسبات انسانی» در حرکت تمدنی، مفهوم امت را دارای ظرفیتی غنی در تبیین الزامات حرکت تمدنی از منظر مناسبات انسانی دانسته است. بر این اساس از نظر این طرح، چارچوب مفهومی پایه برای مسئله‌شناسی تمدنی جمهوری اسلامی ایران، چارچوب مفهومی مستنبط از مفهوم‌شناسی امت است. با این توصیف یکی از مقاله‌های این مجموعه به بررسی مفهوم امت از منظر المیزان پرداخته است و می‌توان گفت - با اندکی مسامحه - خاستگاه مدل مفهومی طرح نیز بوده است که ابعاد سه‌گانه و اهم مؤلفه‌های چارچوب مفهومی یادشده در نمودار ذیل به تصویر درآمده است:

روشن است که در یک پروژه مطالعاتی نمی‌توان ورود جامع و کاملی به همه ابعاد و مؤلفه‌های فوق داشت. لذا طرح حاضر درواقع فاز نخست تحلیل تمدنی

جمهوری اسلامی ایران قلمداد می‌شود. ذکر این نکته نیز بسیار ضروری است که این تحلیل تمدنی، یک پروژه صرفاً فکری و نظری نیست؛ لذا رفت و برگشت میان «عرصه نظر» و «صحنه عمل»، مورد تأکید این طرح پژوهشی بوده است و طبعاً در چنین رویکردی مراجعه به اسناد (اعم از اقوال یا اسناد و قوانین رسمی) و افعال (اعم از رفتارهای کارگزاران و دستگاه‌های حاکمیتی و گزارش‌های عملکردی موجود) از اهمیت بسیاری برخوردار بوده و تلاش شده تحلیل هر مسئله، از سه منظر نظر، سند و عمل صورت پذیرد. از سوی دیگر با عنایت به چندرشته‌ای و پیچیده بودن تحقیق در این موضوعات، این طرح به صورت گروهی و مباحثه‌ای انجام شده است که در آن هریک از اعضای تیم تحقیق، افزون بر کار فردی در موضوع تعیین شده، حاصل تحقیقات خود را در چند مرحله به گروه عرضه کرده است تا علاوه بر نقد، بررسی و پیشنهادهای جمعی، روح حاکم بر نوشته‌ها هماهنگ شود و امکان شکل‌گیری مطالعات چندرشته‌ای و میان‌رشته‌ای تسهیل و پژوهش به شکل یک مجموعه یکپارچه و نظام‌مند درآید.^۱

در فاز نخست طرح، هریک از اعضای محترم تیم تحقیق، ذیل مؤلفه‌های پیش‌گفته (که البته در فرایند تحقیق اصلاح و تکمیل شده)، مسئله‌ای را در قالب یک مقاله علمی

۱. برای انجام این کار، نخست طی چندین جلسه مشترک، طرح کلی پروژه و موضوعات ذیل آن نهایی شده است.

در ادامه برای نگارش مقاله‌ها گام‌های زیر پیموده شده است:

الف) نگارش ساختار و چارچوب مفهومی مقاله توسط نویسنده؛

ب) بیان ساختار و چارچوب مفهومی مقاله در جلسات گروهی و اصلاح و تکمیل آن؛

ج) نگارش متن کامل مقاله توسط نویسنده؛

د) عرضه مقاله در جلسات گروهی و نقد و بررسی آن؛

ه) انجام اصلاحات لازم با لحاظ نظرهای اعضای تیم پروژه و عرضه نسخه نهایی مقاله.

و پژوهشی، بررسی و تحلیل کرده‌اند. عناوین مسئله‌ها و نام پژوهشگران عزیزی که قبول زحمت فرموده‌اند، چنین است:

ردیف	نویسنده	مسئله مورد بررسی	
		بعد اصلی	موضوع
۱	محمدرضا بهمنی	مفهوم‌شناسی امت؛ مدلی برای تحلیل عیار تمدنی جمهوری اسلامی ایران	
۲	حبیب‌اله بابائی	هویت	مسئله مواجهه جمهوری اسلامی ایران با تمدن غرب
۳	احمد رهدار		مسئله جریان مقاومت در جهان اسلام و نقش جمهوری اسلامی ایران در آن
۴	مهدی مولایی		مسئله مدیریت اقوام و مذاهب در جمهوری اسلامی ایران
۵	مصطفی جمالی	اسلامیت	مسئله اسلامی‌سازی علوم انسانی در جمهوری اسلامی
۶	محسن محمدی		مسئله رفتار امت‌ساز جمهوری اسلامی ایران در مناسک حج
۷	مهدی امیدی	عقلانیت	مسئله مردم‌سالاری دینی در جمهوری اسلامی ایران
۸	رسول نوروزی و سعید هاشمی‌نسب		مسئله الگوی توسعه و پیشرفت در اسناد جمهوری اسلامی
۹	عباس حیدری‌پور		مسئله دوگانگی نهاد علم در جمهوری اسلامی ایران

همان‌گونه که در جدول آمده است، اگرچه دال مرکزی هریک از مسائل مورد بررسی می‌تواند یکی از ابعاد و مؤلفه‌ها باشد، طبعاً هر مسئله‌ای از ابعاد و مؤلفه‌های گوناگون تحلیل و بررسی شده است؛ برای نمونه مواجهه جمهوری اسلامی با غرب،

در اولویت نخست، از بُعد هویت، مؤلفه «غیریت تمدنی جمهوری اسلامی با تمدن غرب» را مدنظر دارد؛ ولی ابعاد اسلامیت و عقلانیت این مسئله نیز در خلال تحلیل مسئله مغفول نبوده است؛ به عنوان مثال دیگر می‌توان گفت رفتار جمهوری اسلامی ایران در موضوع حج، هم از بعد اسلامیت می‌تواند به چگونگی اقامه مناسک حج از منظر جمهوری اسلامی ایران پردازد و هم مسئله هویت امت اسلامی در سیاست‌ها و رفتار جمهوری اسلامی ایران در مسئله حج، درخور بررسی و تحلیل است. با این توصیف می‌توان گفت در این مجموعه تلاش بر این بوده در هر مقاله، ظرفیت‌ها و چالش‌های تمدنی جمهوری اسلامی ایران از ابعاد گوناگون بررسی و واکاوی شود.

مروری بر عیارسنجی تمدنی ج.ا.ا. در مقاله‌ها

۱. غیریت غربی در فرایند تمدنی جمهوری اسلامی

در این مقاله، مؤلف در مقام سنجش عیار تمدنی این موضوع بر این باور است که هرچند در مقام نظریه‌پردازی و قانونگذاری، سطح رفتارهای جمهوری اسلامی تمدنی بوده است و غرب (با مرکزیت تمدن آمریکایی) به مثابه یک دیگربود تمدنی در ادبیات ما ظاهر شده، در مقام عمل و عینیت تاریخ جمهوری اسلامی، جز در موارد خاص، شاهد مواجهه تمدنی جدی با غرب نبوده‌ایم؛ به بیان دیگر جمهوری اسلامی هرچند در نقطه‌های حیاتی خود مانند ابعاد سیاسی و امنیتی به آستانه‌های مواجهه تمدنی رسیده و پیامدهای مهمی در سطح امت اسلام بر جای گذاشته است، در نقطه‌هایی که چالش‌ها بین اسلام و غرب نامشهود بوده (ابعاد علمی، فرهنگی و اجتماعی)، نه دیگربود غرب به‌جد مورد توجه قرار گرفته و نه رویکرد تمدنی در این نقاط چالشی مورد تأکید و تجربه قرار گرفته است؛ برای نمونه نگارنده در بخشی از این مقاله در حوزه فرهنگ به وجود نوعی دوگانگی میان مواجهه با غرب در سطوح حاکمیتی و

تأثیرپذیری جدی فرهنگ عمومی از فرهنگ غرب در سطح اجتماعی و غیرحاکمیتی اشاره می‌کند.

۲. نقش مقاومت در ترسیم تمدن نوین اسلامی

نگارنده این مقاله از منظر تمدنی به این نتیجه رسیده که نفی استکبار به رغم تحمیل هزینه‌های عمدتاً مادی بر جمهوری اسلامی، باعث ایجاد نوعی «قدرت نرم» مستمر و فراگیر در سراسر جهان اسلام و حتی فراتر از آن شده است؛ به گونه‌ای که مقابله با آن به نحو متناقض‌نمایی هزینه‌ای بس بیشتر از هزینه‌های تحمیل‌شده بر جمهوری اسلامی را به خود استکبار تحمیل می‌کند. کارآمدی مقاومت تمدنی در جمهوری اسلامی حیث الهام‌بخشی یافته است و بر این اساس مقاومت مستمر و فراگیر ایرانی در بستر جمهوری اسلامی باعث شده ملت‌های دیگر به‌ویژه ملت‌های اسلامی از آن الهام بگیرند و اساساً راز مخالفت استکبار جهانی با الگوی ایرانی مقاومت از همین روست که این الگو بیش از همه الگوهای مشابه دیگر، قدرت برانگیختگی و الهام‌بخشی به غیر دارد. چنین ویژگی‌ای برای مقاومت ایرانی باعث شده از مقیاس «ملت» به مقیاس «امت» ارتقا یابد. درواقع مجموعه ویژگی‌ها و پیامدهای قدرت ناشی از مقاومت به گونه‌ای است که مساعدترین سرمایه فرهنگی - سیاسی را برای قرارگرفتن در «خیز تمدنی» مورد ادعای جمهوری اسلامی فراهم می‌آورد.

۳. مناسبات اقوام و مذاهب در جمهوری اسلامی ایران

در عیارسنجی تمدنی این موضوع، مؤلف به این نتیجه رسیده که حفظ هویت قومی در کنار هویت ملی و پیوند میان این دو به واسطه هویت دینی (به معنای توحیدمداری و مودت به اهل بیت علیهم‌السلام) به عنوان رویکرد کلیدی در اسناد و نیز انظار رهبران جمهوری اسلامی مشهود است؛ همچنین تأکید بر حقوق انسانی برابر و مبنابودن

اخلاق حسنه - فارغ از نژاد و رنگ و مذهب - از نگاه امت‌محور در اسناد حکایت دارد. اما وجود مشکلاتی همچون ضعف برنامه‌ها و اقدامات اجرایی برای توسعه مناطق قومی و مذهبی از واقعیت‌های عملکرد جمهوری اسلامی در این حوزه است. همچنین نبود بازتاب و بازنمایی تجربه‌های مثبت جمهوری اسلامی از جمله موانع تحقق رویکرد امت‌محور در عرصه عمل بوده است. نمایان‌بودن غلبه رویکرد امنیتی سیاسی در برخی از ادوار و مقاطع از موانع دیگر تحقق رویکرد امت‌محور در موضوع مدیریت اقوام و مذاهب است.

۴. بررسی انتقادی فرایند اسلامی‌سازی علوم انسانی در تجربه جمهوری اسلامی

نگارنده این مقاله در مقام سنجش عیار تمدنی این موضوع در نظام جمهوری اسلامی بر این باور است که شکستن نگاه انحصاری به علم غربی یا شرقی و اهتزاز پرچم نقد هژمونی علم مدرن و تلاش برای تولید علم انسانی اسلامی و شکل‌گیری هسته‌های جدید در جهان اسلام در زمینه ایجاد گفتمان جدید در باب تولید علوم انسانی اسلامی از مهم‌ترین دستاوردهای این حرکت بوده است. البته موفقیت جمهوری اسلامی در عرصه علوم انسانی به اندازه برخی حوزه‌ها مانند هسته‌ای، نانو و هوافضا نبوده است و در این جهت دو عامل تجربه‌گرایی و ساختارگرایی در نهادهای علمی کشور، همچنین رابطه ضعیف پژوهش‌های علوم انسانی با نیازها و مسائل اصلی کشور و ارتباط جدی‌نداشتن با جامعه علمی دنیا و جهان اسلام از جمله عواملی است که مانع از تحقق افق‌های مطلوب در این عرصه شده است.

۵. مسئله رفتار امت‌ساز جمهوری اسلامی ایران در مناسک حج

مؤلف، عیار تمدنی جمهوری اسلامی ایران در موضوع مناسک حج را در دو سطح نظری - نخبگانی و عمومی - عملی ارزیابی کرده و به نتیجه رسیده که در سطح

نظری - نخبگانی ایجاد قرائتی سیاسی - اجتماعی از حج با دو مؤلفه تأکید بر همگرایی و هم‌افزایی مسلمانان و کنار گذاشتن تفاوت‌ها و تأکید بر دشمن‌شناسی و مبارزه با دشمنان اسلام از مهم‌ترین برنامه‌های جمهوری اسلامی ایران در حج بوده است.

اما موفقیت جمهوری اسلامی در تقویت انسجام و موقعیت امت اسلامی از طریق حج در سطح عملی - عمومی هنگامی روی می‌دهد که بتواند این ادبیات را از سطح نخبگانی به گفتمانی در سطح عمومی جهان اسلام تبدیل و منتقل کند. جمهوری اسلامی اقدامات بسیاری را در سطح نخبگان و عمومی جهان اسلام انجام داده است تا بتواند دیدگاه خود در مورد حج با رویکرد سیاسی - اجتماعی را به جهان اسلام منتقل کند؛ ولی بر اساس تحلیل این مقاله، مجموع این تلاش‌ها کمک شایانی به انسجام امت اسلامی در موضوع حج نکرده و حتی در برخی مقاطع به خاطر حضور نیافتن جمهوری اسلامی در حج، سبب ایجاد فاصله میان جمهوری اسلامی با مسلمانان حاضر در حج شده است.

۶. تحلیل مناسبات ساختاری مردم‌سالاری دینی و نظام‌سازی تمدنی

در این مقاله، تحلیل تمدنی مردم‌سالاری دینی در سه حوزه تقنین، اجرا و قضا صورت گرفته است. در حوزه تقنین، نگارنده ضمن اشاره به ظرفیت‌های ساختاری جمهوری اسلامی، مانند استقلال قوه مقننه و شورای نگهبان و مجمع تشخیص، چالش‌هایی مطرح کرده است که از جمله آنها تبلیغات انتخاباتی ناهمگون با ارزش‌های اخلاقی، لابی‌گری شبکه‌ای و ضعف نظارت است.

در حوزه اجرا به ظرفیت‌هایی مانند نیمه‌ریاستی - نیمه پارلمانی بودن قوه مجریه، داشتن وظایف کلان سیاسی، مالی و حقوقی و حق اجرای قانون اساسی در این قوه اشاره شده است؛ همچنین در این مقاله به چالش‌هایی در قوه مجریه اشاره شده که از

آن جمله عبارت‌اند از: دستاویزی قوه مجریه به اختیارات محدود در برخی دولت‌ها و مقاطع به واسطه وجود رکن رهبری در نظام، ناکارآمدی‌های مدیریتی، فرافکنی‌های مقاطع انتقال دولت‌ها، اشرافیت نظام کارگزاری، پوپولیسم سیاسی و بی‌برنامگی‌های اجرایی.

در نهایت در تحلیل این مقاله به تعیین ریاست قوه قضاییه توسط مقام اول کشور و حق نظارت بر اجرای قانون اساسی به عنوان فرصت‌های حوزه قضا و به مواردی همچون اطالة دادرسی، ارتشا در حکم و تبعیض در رسیدگی به دعاوی، جایگزین زندان و ضعف مقبولیت اجتماعی به عنوان مهم‌ترین چالش‌های این قوه اشاره شده است.

البته این مقاله در بخش پایانی خود، با یک تحلیل کلان تمدنی در سطح جهان اسلام، بیان می‌دارد تحولات جهان اسلام در سال‌های اخیر از جمله بیداری اسلامی و به نوعی شکست الگوهای سلطنتی و موروثی، همچنین شکست جریان‌های تکفیری به عنوان الگوهای خلافتی، سبب شده الگوی «نظام مردم‌سالار دینی» با نظر به جایگاه مثبت و تعیین‌کننده «جمهوری اسلامی» با اقبال عمومی روبرو شود و به الگوی مناسب جهان اسلام در جهت پیشرفت، اقتدار، نظام‌سازی و تحول سیاسی فرهنگی تبدیل شود.

۷. بازخوانی ظرفیت‌های تمدنی جمهوری اسلامی ایران در اسناد بالادستی و توسعه‌ای

مؤلف در عیارسنجی تمدنی این موضوع بیان می‌کند اسناد جمهوری اسلامی ایران در بُعد سیاسی و تا حدودی اجتماعی، ظرفیت‌های بالای تمدنی دارد، ولی در بعد اقتصادی نحیف است و یکی از دلایل آن فربه‌بودن فقه سیاسی و نحیف‌بودن فقه اجتماعی و اقتصادی است. پیامد این موضوع، فعال‌شدن ظرفیت‌های سیاسی و کنشگری مبتنی بر قدرت در محیط پیرامون و تبدیل‌شدن جمهوری اسلامی ایران به

کانون کنش‌هایی همچون مقاومت در جهان اسلام و تأخیر و تعویق یا عملکرد نامتوازن در فرایندهای اجتماعی - اقتصادی امت‌سازی از سوی جمهوری اسلامی ایران است؛ به بیان بهتر خروجی اسناد موجود، عرضه مجموعه‌ای غیرمنسجم به لحاظ تمدنی / امت‌سازی است.

۸. بررسی دوگانگی نهاد علم در تجربه جمهوری اسلامی ایران و ارزیابی تمدنی از آن

در عیارسنجی تمدنی این موضوع، مؤلف بر این باور است که نسبت کلان‌نهادی حوزه و دانشگاه - برای رسیدن به نهاد واحد تراز تمدنی - اساساً در اسناد بالادستی به شکل شفاف ظهور نیافته و در عمل نیز جریان عمومی برنامه‌ریزی و به‌ویژه اجرایی کشور حتی از خود این اسناد هم فاصله چشمگیری دارد. گفتمان وحدت حوزه و دانشگاه، امر اصلی شکل‌دهنده نسبت حوزه و دانشگاه بوده و به دلیل روشن نبودن تعریف از وحدت یا به هر دلیل دیگر، این وحدت نیز صرفاً به همکاری دو نهاد علمی در علوم انسانی - و نه کل نظام دانشی - تفسیر شده است. نکته دیگری که می‌توان در همکاری دو بخش حوزوی و دانشگاهی اشاره کرد، عدم ساخت‌یافتگی و مسئله‌مند نبودن این همکاری است؛ به‌طوری‌که در نظام ارتباطی بین این دو نهاد، فعالیت‌ها و همکاری‌های پروژه‌محور بروز و ظهور یافته است.

البته شکل‌گیری و فعالیت مؤسسه‌های آموزشی و پژوهشی با هویت مشترک حوزوی - دانشگاهی و تجربه‌ای نزدیک به سه دهه از جمله دستاوردهای جمهوری اسلامی ایران در این عرصه بوده است. در بخش بین‌الملل نیز به رغم برخی ارتباطات پراکنده و تلاش در شکل‌دهی برخی ساختارهای پژوهشی بین کشورهای اسلامی در عمل بخش عمده‌ای از فعالیت‌های حوزوی و دانشگاهی همچنان بی‌اعتنا به نیازهای امت اسلامی و حتی همکاری‌های مشترک با مراکز و دانشمندان امت اسلامی عمدتاً ذیل پارادایم‌های غربی صورت بسته است.

در پایان یادآور می‌شود آنچه در محورهای هشت‌گانه فوق به عنوان عیارسنجی تمدنی آمد، تنها یک مرور گذرا به خروجی مقاله‌ها بود و طبعاً تحلیل‌های تفسیری در هریک از محورهای یادشده در مقاله‌های مرتبط در معرض نگاه خوانندگان گرامی قرار دارد. امید می‌رود نتایج این طرح، زمینه را در فازهای بعدی برای شکل‌دهی تحقیقات ژرف‌تر و کیفی‌تر در حرکت تمدنی جمهوری اسلامی ایران برای دستیابی به تمدن نوین اسلامی هموارتر کند.

محمدرضا بهمنی